

XIV. YÜZYIL RİFÂÎ ŞEYHİ İBNÜ'S-SERRÂC'IN VELÂYET VE KERÂMET ANLAYIŞI

Mehmet Necmettin BARDAKÇI*
Mehmet Saffet SARIKAYA*
Nejdet GÜRKAN*

Özet

İslâm tasavvufunda velâyet ve kerâmet anlayışı ilk dönemden itibaren farklı boyutlarda gelişmiştir. Allah'ı görüyormuş gibi davranmayı veliliğin şartı görenlerin yanı sıra, bazı olağanüstü güçlere sahip olmayı veliliğin ayrılmaz parçası kabul eden bakış açılarına da rastlanmaktadır. Bir kısım sûfiler dinin emir ve yasakları çerçevesinde ahlâklı bir hayat sürmeyi Allah'ın bir ikramı olarak önemserken, bazı sûfiler olağanüstü olayları içeren kevnî kerâmetlere itibar etmişlerdir. İbnü's-Serrâc, yaşadığı bölgedeki halk inançlarının da etkisiyle olağanüstülükleri öne çıkaran bir velâyet ve kerâmet anlayışına sahiptir.

Anahtar kelimeler: İbnü's-Serrâc, tasavvuf, velâyet, kerâmet, gayb bilgisi.

THE CONCEPT OF CUSTODY AND MIRACLE OF THE 14TH CENTURY RİFÂÎ SHAIKH IBN AL-SARRAJ

Abstract

In the Islamic sufism, the concept of custody and miracle has been developed differently from its beginning. There are some different viewpoints regarding the guardianship; some consider it acting as if seeing God as a requirement, while others require having extraordinary powers as a must for it. Some sufis consider living ethically within the framework of God's orders and forbiddens as honouring of God. However, some pay attention to the extraordinary miracles. Because of the influence of folk beliefs, Ibn al-Sarrâj has an understanding of bringing the extraordinary events forward regarding custody and miracles.

Key words: Ibn al-Sarraaj, sufism, custody, miracle, unseen information.

* Prof.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

İbnü's-Serrâc (ö.747/1346), XIII. Yüzyılın son yarısı ile XIV. Yüzyılın ilk yarısında Şam'da yaşamış Rifâiyye tarikatına mensup bir şeyhtir.¹ Ömrünün bir kısmını kadı olarak görev yaptığı Güney Doğu Anadolu'da, Fırat havzasında geçirmiştir. Bu dönemde Şam bölgesine bağlı olan Adıyaman, Besni, Kâhta, Urfa, Harran, Suruç, Birecik, Mardin ve Hakkâri gibi şehirlerde yaşayan tasavvuf şeyhleri ve zümreleri hakkında verdiği bilgiler ilk elden olduğu için önemlidir. Tasavvufî düşüncelerini *Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb* adlı eserinde açıklayan İbnü's-Serrâc, velîlerin kerâmetlerini ve bu konudaki fikirlerini *Tüffâhu'l-Ervâh ve Miiftâhu'l-İrbâh* adlı eserinde geniş bir şekilde aktarmıştır.²

İbnü's-Serrâc'ın velâyet ve kerâmet anlayışını da yansıtan evliyâ menkıbesi olan *Tüffâhu'l-Ervâh*, tek bir şeyhin menkıbeleri yerine büyük ölçüde Rifâiyye tarikatına mensup şeyhleri esas almakla birlikte birçok şeyhin, velînin, arifin menkıbe ve kerâmetlerini içermektedir. Menkıbe ve kerâmetlerin yanı sıra özellikle kendisinin bizzat yaşadığı, gördüğü ve büyüklerinden duyduğu olaylar hakkında bilgiler verdiği ve değerlendirmelerde bulunduğu bir eser olmasıyla dikkat çekmektedir. Önemi bu noktada ortaya çıkan eseri bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Menkıbe ve kerâmet ağırlıklı materyali öne çıkaran eserin yazılış tarihi 715h. (1315m.)'tir ve bu dönem sufileriyle ilgili ilk elden bilgiler vermektedir. Sağlam bir dini kültüre, sahih bir tasavvuf anlayışına sahip olmakla birlikte derlediği menkıbeleri halktan duyduğu ve kabul edildiği şekilde kaydeden müellifin halk sūfiligini olduğu gibi aktardığı, menkıbe türü eserlerin temel özellikleri arasında yer alan abartının *Tüffâhu'l-Ervâh*'ta da yer aldığı görülmektedir.

¹ İbnü'l-Hacer onun Ahmed b. Şeybân (ö.675/1276-1277)'dan hadis dinlediğini, Kâhta'da kâdılık yaptığını ve Zilhicce 747/1347 vefat ettiğini bildirir. İbn Hacer el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, Beyrut 1931, c. IV, s. 67; Muhammed İbn Râfi' es-Selâmî, *el-Vefeyât*, tahkik: Salih Mehdi Abbas - Beşşar Avvad Maruf, Beyrut 1982, c. II, s. 39. İbn Kâdi Şühbe onun Birecik'te kâdılık yaptığını ve Zilhicce 747/1347'de Kâhta'da vefat ettiğini haber verir. Ebu's-Sıdk Takiyyüddin Ebu Bekir b. Ahmed İbn Kâdi Şühbe, *Tarihu İbn Kadı Şühbe*, tahkik: Adnan Derviş, Dımaşk 1977-1994, c. II, s. 500. Bağdatlı İsmail Paşa ise müellifi "İbn Murâbıt" olarak kaydetmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâh el-Meknûn fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zunûn*, İstanbul 1945, c. I, s. 615. Ancak bu adlandırma konusunda ne İbnü's-Serrâc'ın eserlerinde ne de başka bir yerde bir ima vardır. Onun *Teşvîkü'l-Ervâh* ve *Tüffâhu'l-Ervâh* ile ilgili verdiği 721/1321 telif tarihi muhtemelen edebiyatla ilgili yazdığı *Zevâhiru'l-Fikr* ve *Cevâhiru'l-Fakr* adlı esere aittir. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, Beyrut 1955, c. II, s. 144.

² İbnü's-Serrâc'ın hayatı, eserleri ve tasavvufî düşünceleri hakkında geniş bilgi için tarafımızdan TÜBİTAK projesi (Proje No: 110K317) olarak hazırlanan şu çalışmaya bakılmalıdır. Mehmet Saffet SARIKAYA-Mehmet Necmettin BARDAKÇI-Nejdet GÜRKAN, *İbnü's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl'da Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat*, Isparta 2012.

1. Tasavvufî Düşüncede Velâyet ve Kerâmet

İbnü's-Serrâc, *Tüffâhu'l-Ervâh*'ta ilk dönemden başlamak üzere kendi zamanındakilere kadar birçok sufînin kerâmetlerine yer vermiştir. Bu durum onun bu iki kavrama özel bir anlam yüklediğini göstermesi açısından önemlidir. *Tüffâhu'l-Ervâh*'taki anlatılardan edindiğimiz kanaate göre müellif, kerâmeti meşâyihin velâyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiştir. Bunda ilk İslâmî yüzyılda sadık, muttakî ve muvahhid müminleri ifade etmek için kullanılan velî teriminin tasavvuf ilminin inkişafıyla birlikte anlamının genişlemesinin etkisi olmuştur denilebilir.

Velî ve velâyet sözlükte; bir işin idaresini üzerine almak, yardım ve yakınlık demektir. Sevgi esası üzerine kurulan “*dostluk ve yakınlık*” anlamına gelen velî, ontolojik anlamda olmamak üzere Allah'a yakınlık sağlayan kişidir. Allah'ın isimlerinden biri olan el-Velî ise, yardımcı, bütün şeylerin yöneticisi, koruyucusu, gözeticisi ve kulun işlerini üzerine alan anlamındadır.³ Evliyauallahın tarifini yapan ayetlerde velîlerin sıfatları iman ve takvâ olarak belirtilmektedir: “*İyi biliniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar ki, iman edip takvâyâ ermiş olanlardır. Dünya hayatında da, âhirette de müjde onlara! Allah'ın kelimeleri değişmez. İşte bu büyük kurtuluşur.*”⁴ İman nazarı kuvvetin kemaline, takvâ ise amelî kuvvetin kemaline işaret etmektedir.⁵

Velî, hem terim hem de kapsadığı mana itibarıyla Hz. Peygamber (sav)'in hadislerinde de yer almaktadır. Velîlerin kimler olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: “*Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah hatırlanır, zikrolunur.*”⁶ “*Velîler, Allah uğrunda birbirini seven kimselerdir.*”⁷

Bir kudsi hadiste velîlerin özellikleri ve kendilerine Allah'ın ikramı şöyle açıklanmıştır: “*Allah Teâlâ şöyle buyurur. Benim velîme kim eziyet ederse ona harp*

³ Ragıb el- İsfahânî, *el-Müfredât*, tahkik: S. A. Dâvûdî, Beyrut-Dımaşk (1997), s. 533-535; İbn Fâris, Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Makâyısı'l-Luga*, I-VI, tahkik: A. M. Hârun, Dârü'l-Cil, Beyrut (1991), c. VI, s. 141-142; İbn Manzûr, M. b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Daru's-Sadîr, Beyrut (1970), c. VI, s. 4921-4925; Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitabu't-Ta'rifat*, Dârü'r-Reşâd, Kahire (1991), s. 282; Ebu Bekir er-Râzî, *Tefsiru Garîbu'l-Kur'anî'l-Azîm*, tahkik: Hüseyin Elmalî, Ankara 1997, s. 599-600.

⁴ 10/Yunus, 62-64.

⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I. Baskı, Beyrut 1990, XVII, 101.

⁶ İbn Mâce, *Sünen*, İstanbul 1992, Zühd, 4; Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I. Baskı Beyrut 1988, c. I, s. 6.

⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2. Baskı, thk. Şuayb Arnavud vd., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1999, c. II, 237, 328; Müslim, *Sahih*, İstanbul 1992, Birr, 38; Tirmizî, *Sünen*, Kahire 1937, Zühd, 53.

açarım. Kulum farz kıldığım şeylerden daha üstün bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum ben kendisini sevinceye kadar nafilelerle bana yaklaşmaya devam eder. Ben onu sevdiğim zaman işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.”⁸

Hız. Peygamber’in hadislerinde çizdiği velî imajı, Allah’a inanan, dindarlığına riya ve gösteriş karışmayan, Allah için seven, Allah için nefret eden, insanlara faydalı olmaya çalışan, ferâset sahibi, sadık ve samimi müminlerdir. Kâmil bir iman ile ilahi yükümlülükleri yerine getirmek, Allah rızasına aykırı bir davranışı yapmamak, her türlü haram ve şüpheli şeylerden uzak durmak Allah dostlarının sıfatlarıdır. Velîler takvâ sahibi, dindar ve güzel ahlâklı müminler olduğu için “*görüldüklerinde Allah hatırlanır.*” Bu durum hem halleri ve davranışları açısından, hem de İbn Abbas’ın vurguladığı gibi duruşları ve yürüyüşleri şeklinde olabilir. Bunların dünya malına karşı kalplerinde bir meyil yoktur. Birbirlerini yalnız Allah için severler.⁹

Hız. Peygamber’in Kısra ve Kayser’in hazinelerinin müslümanların eline geçeceğini,¹⁰ bir yolculuk sırasında az suyu çoğaltıp onunla yüzlerce kişinin hem susuzluğunu, hem de ihtiyaçlarını gidermesi, bereketlendirdiği az yiyeceklerin çok kişiye yetmesi,¹¹ Hayber’de bir Yahudi kadının zehir koyduğu koyunun zehirli olduğunu kendisine haber vermesi,¹² O’nun mucizelerinden bazılarıdır. Nitekim Câbir (ra)’den rivayet edilen şu olay bu tür hadislerden biridir: “Hudeybiye günü insanlar susamıştı. Hız. Peygamber’e deriden bir su kabı getirildi. Ondan abdest aldı. İnsanlar yanına sokulunca, onlara sordu: “*Neyiniz var?*” Onlar; “*Ey Allah’ın Resulü! Bu tulumdan başka abdest alacak ve içecek suyumuz yoktur*” dediler. Bunun üzerine mübarek elini kabın üzerine koydu ve parmaklarının arasından pınarlar gibi su fışkırpı akmaya başladı. Bol bol su içtik, abdestlerimizi aldık.”¹³

Evliyanın sır bilgilerine sahip, gayb haberlerini bildiren bir kimliğe bürünüp karizmatik bir şahsiyet kazanmalarında böyle haberlerin büyük tesiri olmuştur. Tasavvuftaki abdal ve ricalü’l-gayb anlayışına kaynaklık eden hadislerde zikredilen abdalların manevî bazı güçlere sahip oldukları, dünyanın onlar sebebiyle ayakta durup bozulmadığı, insanların onlar vasıtasıyla çeşitli nimetlere eriştiği şeklindeki

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 256; Buhârî, *Sahih*, İstanbul 1992, Rikâk, 38; İbn Mâce, *Fiten*, 16.

⁹ Zemaşşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekâvil fî Vücuhi’t-Te’vil*, I-V, Dârü’l-Fikr, Beyrut (1983/1403), c. II, s. 243; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2. Baskı, İstanbul (1960), c. IV, s. 495.

¹⁰ Buhârî, *Menâkıb*, 25; Müslim, *Fiten*, 77.

¹¹ Buhârî, *Teyemmüm*, 6; Müslim, *Fedâil*, 4, 6, 7; Mesâcid, 311, 312.

¹² Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-II, thk., K. Y. Hût, Daru’l-Cinân, Beyrut (1988), 4510, 4511.

¹³ Buhârî, *Megâzî*, 35; Müslim, *İmâret*, 72.

ifadeler,¹⁴ tasavvuf zümreleri ve halk arasında onlara olağanüstü güçlerin atfedilmesine sebep olmuştur. Oysa bu nevi rivayetlere sıhhatleri açısından ihtiyatla yaklaşmak gerekir.¹⁵ Hz. Peygamber'in manevî mirasçıları olduklarına inanan sufilerin kendilerine ikram edilen bu tür harikulade olayları gösterebilecek ruhani güce sahip oldukları ifade edilerek “evliyanın kerâmeti, peygamberin mucizesidir” şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Tasavvuf tarihinde velî ve velâyet terimleri, ilk defa Hakîm Tirmizî'nin “*Hatmü'l-Evliyâ*” adlı eserinde kapsamlı bir şekilde ele alınıp sistemleştirilmiştir. Ona göre, velîlik kulun çalışmasıyla elde edilen bir şey olmayıp Allah'ın bir ihsanı ve bir bağışdır. Allah'ın velâyetini kazanan kul, nefesine uymaz ve sadece Allah'ın istekleri doğrultusunda, O'nun rızasına uygun fiiller işler. Velîler sır ilimlerine vakıf olmalarından dolayı gaybî bilgilere aşinalık kazanırlar.¹⁶

Hakiki velîler insanlara bâtil ve asılsız şeyleri söylemezler. Sadece gerçek ve doğru şeylere davet ederler ve Peygamber'in yolundan ayrılmazlar. Velîler nefsanî kuvvet ve tabiat sahibi olmakla beraber nefsin afetlerinden mahfuzdur. Bu onların günah işlemeyeceği anlamına gelmez. Çünkü velî ne büyük ne de küçük günahattan masum değildir. Bir günah işleyen bir velînin içten gelen bir pişmanlık hissi ile tevbe etmesi onun korunmuşluğudur.¹⁷

XI. yüzyılda velîlerin hiyerarşik bir yapıya büründürüldüğü görülür. Nitekim Hucvirî, hiç kimse tarafından bilinmeyen gizli dört bin kişilik bir velîler topluluğundan söz eder. Yüce Allah'ın dergâhında bulunan “ehl-i hal ve akd” olan kumandan velîlerin sayısı üç yüzdür. Bunlara “ahyâr” denilir. Bunların dışında kırk tanesine “abdâl”, yedi tanesine “ebrâr”, dört tanesine “evtâd”, üç tanesine “nükebâ” ismi verilir. Bir tanesine de “kutub” ve “gavs” denilir. Bunların tamamı birbirlerini tanırlar. Yapılacak işler konusunda bazısı diğer bazısından izin alır.¹⁸ Bu hiyerarşik yapının XIII. yüzyıl itibarıyla sufi çevrelerde benimsendiğini göstermektedir. Bu bağlamda velâyet nazariyesini zirveye taşıyan İbnü'l-Arabî'nin velîleri altı tabakada toplaması ve bunları “aktâb”, “imamlar”, “evtâd”, “ebdâl”, “nükebâ” ve “nücebâ” diye isimlendirmesi örnek verilebilir.¹⁹ İbnü's-Serrâc da bazı anlatılarında velâyet

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, 322.

¹⁵ Hadis bilginlerinin de vurguladığı gibi güvenilirlikleri tartışmalı olan bu tür hadislere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Geniş bir değerlendirme için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000, 142-151, 159-176.

¹⁶ Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-Evliyâ*, tahkik: Osman Yahya, Beyrut 1965, s. 329-330, 336-337, 342-344, 345, 421-422; aynı müellif, *Nevâdiru'l-Usûl fi Marifeti Ehâdisi'r-Rasûl*, tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ, 1. baskı, Beyrut 1992, c. I, s. 338-339.

¹⁷ Kelâbâzî, Ebû Bekir, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, haz., S. Uludağ, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul (1992), s. 108, 112.

¹⁸ Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul (1982), s. 326, 330.

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *e'l-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire (1293h), c. I, s. 31-51; c. II, s. 8-15, 30.

anlayışı çerçevesinde ricâlû'l-gayb'a işaret ederek bu düşüncüyü benimsediğini hissettirmektedir.²⁰

Tasavvuf zümreleri arasında velî denilince, mürşid, pîr ve şeyh anlaşılmalıdır. Bunlar kendi aralarında hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Her velî Allah katında aynı mertebede değildir. Tasavvuf zümreleri kendi şeyhlerini en üst seviyede görmeyi arzu eder ve onu zamanın Gavsı ya da Kutbu olarak nitelendirir. Kutubluk bir makam olduğu için²¹ böyle bir anlayışa imkân vermektedir.

Velâyetle yakından ilgili olan kerâmet ise, ikram etmek, cömertlik ve kerem anlamındadır.²² Tasavvufi bir terim olarak kerâmet, velîlerin hayatlarında âdete, genel tabiat kurallarına aykırı olarak hârika hâllerin meydana gelmesidir. Mümin ve salih amel sahibi bir şahsın peygamberlik iddiasında bulunmaksızın hârikulade hâller göstermesidir.²³ İnanç bakımından caiz görülüp salih amel sahibi müminlere Allah'ın bir ikramı olarak değerlendirilen kerâmetin ortaya çıkması aklî ve naklî esasların hiç birine aykırı görülmez. Kerâmetin meydana gelmesi, kerâmet sahibi şahsın manevî hâllerinde doğruluk ve istikamet üzere bulunmasının alâmeti olarak kabul edilir. Kerâmet kulun sorumluluğu devam etmekle beraber veliden zuhur eden harikulade mahiyette bir fiil olarak değerlendirilir.²⁴ Bununla birlikte velîler kerâmetlerini başkalarına değil sadece kendi nefislerine delil olarak kullanıp itminan ve yakîne ermeye, iç sıkıntısı ve rızık endişesinden kurtulmaya çalışırlar. Peygamberler mucizeyi göstermekle görevli iken velîler kerâmeti gizleyerek kulluk şartına bağlı kalmak durumundadırlar.²⁵

Allah'ın velî kullarına bir ikramı olan kerâmet iki çeşittir. Birincisi *mânevî ve hakiki kerâmet*'tir ki ilim ve irfanda, ahlâk ve ibadette, salih amel ve edebde, sosyal ilişkilerde gösterilen üstün meziyetler ve hasletlerdir. İkincisi *kevnî ve sûrî kerâmet*'tir ki uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme ve ateşte yanmama gibi hâllerdir. İlk dönem sûfileri genellikle kerâmetin birinci çeşidine daha çok önem verirler ve istikamet üzere olmayı tercih ederler. İkinci türden kerâmetlere bir aldatmaca, imtihan ve fitne olabileceği, Allah

²⁰ İbnü's-Serrâc, *Tüffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, (1315h.), Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Robert Garret Bölümü, Nu: 1127Y, (226 varak), vr. 50a, 73b-74a.

²¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293h., c. I, s. 41; Hülya Küçük, *Küpten Sızan Sır, İntihâname-i Sultan Veled*, İstanbul 2010, s. 60.

²² Mütercim Asım Efendi, *Okyanus, Kâmusu'l-Muhît Tercümesi*, Dersaadet, İstanbul (1333 h.), c. III, s. 548-549; Suad el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-Sûfî el-hikme fî hududi'l-keleme*, Daru Nedre, Beyrut (1981), s. 961.

²³ Cürcânî, age, s. 210; M. Ali Tehânevî, *Keşşâfu Istilahâtü'l-Fünûn*, editör: Refik el-Acem, Beyrut 1996, c. I, s. 730-731, c. II, s. 1360.

²⁴ Kelâbâzî, age, s. 108-109; Kuşeyrî, age, s. 530-531; Hucvirî, age, s. 335-336.

²⁵ Serrâc, Ebû Nasr, *el-Luma' fî't-Tasavvuf*, Matbaatü's-Saade, Kahire 1960, s. 311-312; Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*, 2. Baskı, Dâru'l-Hayr, Beyrut-Dimaşk 1995, s. 533-534.

katındaki mertebelerinin düşebileceği endişesiyle fazla değer vermezler. Nefsinin kötü ahlâkını iyi huylarla değiştirmeyi, şeriatın emir ve yasaklarına uygun davranmayı en büyük kerâmet olarak gördükleri için kevnî ve sûrî kerâmetleri çocukları uyutup eğlendiren oyun ve oyuncaklara benzetirler. Bir eksiklik olduğu gerekçesiyle “hayz-ı ricâl” konumunda olduğunu belirtip bir müminin velî olması için bu çeşit kerâmet göstermesinin şart olmadığını vurgularlar. Bu bakımdan bir veliden çokça kerâmet zuhur etmesi onun en büyük evliyâdan olduğu anlamına gelmez. Nice büyük velîler vardır ki hayatları boyunca kendilerinde hiçbir olağanüstü hal görülmemiştir.²⁶

Sufiler, kerâmetin ortaya çıktığı hâlin üstünlüğü konusunda iki farklı görüştedir. Bayezid Bistamî, Zünnûn Mısırî, Muhammed b. Hafîf, Hallâc Mansûr ve Yahya Muaz er-Râzî gibi sûfilere göre kerâmetin meydana gelmesi sadece velînin hâline mağlup olup her hangi bir iddiada bulunmadığı sekr hâlinde olur. Kerâmet kurb hâli olan keşf hâlinde ortaya çıkar. Geçici olan bu hâlde iken velînin kalbine göre taş ile altın bir ve eşit olur. Cüneyd Bağdadî, Ebû Abbâs Seyyârî, Ebû Bekir Vâsî ve Hakîm Tirmizî gibi sûfiler ise kerâmetin sahv ve temkin hâlinde meydana geleceği kanaatindedirler. Onlara göre sekr ve telvin, tasavvuf yoluna yeni girenlerin gördüğü hâllerdir. Tasavvufun ileri merhalelerinde telvin temkin ile yer değiştirir. İşte o zaman sâlik hakiki manada velî, kerâmetler de sıhhatli olur.²⁷

Dinin kurallarına muhalefet etmeyen ve müminlere Allah'ın bir mevhîbesi olan kerâmeti Müslüman toplumlarda genel kabul görmeye birlikte dini kurallar içinde istikamet üzere olmak ve dualara icabet edilmesi en büyük kerâmet olarak kabul edilmiştir.²⁸ Ancak XII-XIII. yüzyıllardan sonra kerâmet velâyetle özdeşleştirilince sûfilerin bir kısmı da müridlerinin terbiye ve eğitimlerinde velâyetin şartlarından olmadığı halde kerâmetlere itibar eder olmuşlardır. Bunun akabinde efsane ve mitolojik unsurlarla karışık kerâmetler sûfilerin tenkit süzgecinden uzak bir şekilde halk arasında yayılmıştır. Bu tür rivayetler özellikle tarikatlarına müntesip kazandırmaya çalışan gayretkeş müridler tarafından önemsenmektedir. Zira bazı müridler şeyhleri için en tabii sıradan olayları bile olağanüstü kerâmetler olarak nitelendirmektedirler. Bu durum belli bir değer ölçüsü içinde tenkit mekânizmasının çalıştırılmasını güçleştirmekte, hatta imkânsız hale getirmektedir. Böylece özellikle tarikatlar dönemi şeyhleri, müntesipleri tarafından olağanüstü güçlerle donanmış, gayb âlemiyle sürekli ilişki içinde, husûsi bilgilere sahip ve tenkit edilemez kimseler olarak görülmektedir.

2. İbnü's-Serrâc'a Göre Velâyet ve Kerâmet

Tarikatların ortaya çıkıp yaygınlaşmaya başladığı XIII. yüzyıla kadar gelişen süreci özümseyen bir Rifâi şeyhi olan İbnü's-Serrâc, velâyet ve kerâmet

²⁶ Serrâc, age, s. 313, 316-317; Kuşeyrî, v534, 539; Suad el-Hakîm, age, s. 962.

²⁷ Hucvirî, age, s. 343-346. İbnü's-Serrâc, *Teşvikü'l-Ervâh*, vr.

²⁸ M. Necmettin Bardakçı, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 195.

hakkında gelenekten farklı düşünmemektedir. Daha ziyade kerâmetin kevnî ve sûrî kısmına itibar ederek özellikle *Tuffâhu'l-Ervâh*'ta yer verdiği anlatılarla düşüncesini desteklemektedir. Nitekim ona göre kerâmet, Allah'ın sadık mümin kullarına, velîlerine bir ikramıdır. Kur'an'da anlatılan Hz. Meryem'in bazı olağanüstü halleri, Hz. Süleyman'ın veziri Asaf b. Berhiyâ'nın Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar Yemen'den Kudüs'e getirmesi ve Musa Hızır kıssası kerâmetin kitabi delilleridir. Kerâmetin caizliği konusunda Mutezile ile Ehl-i Sünnet'ten Ebû İshâk dışında mutabakat bulunmaktadır.²⁹

İbnü's-Serrâc, Allah'ın kendilerine ikramda bulunduğu bazı evliyasının toprak, taş ve demir gibi maddelerin evsafını değiştirebileceğini, bunu inkâr etmenin cehalet eseri olduğu kanaatindedir. Bu bağlamda evliyadan bir kısmının bir avuç toprağı veya abdest suyunu altın ve gümüşe, bir kap tuzlu deniz suyunu tatlı şerbete ve helvaya çevirmelerini zikretmiştir. Allah dostu olan bu seçkin kişilerin nazarında altın ile toprak eşit olduğu için kendilerine böyle bir ikramda bulunulduğunu belirtmiştir. Bazı âlimlerin bu tür kerâmetleri simya ilminin bir neticesi olarak görüp cisimlerin özelliklerinin değişmesinin mümkün olmayacağını iddia etmelerini Allah'ın iradesine karşı gelmek şeklinde değerlendirmiş ve onları "Allah kahretsin", "Allah onları yok etsin"³⁰ diyerek lanetleyip muhalif düşüncelere hayat hakkı tanınamaya çalışmıştır.

İbnü's-Serrâc, peygamberlerin mu'cizeleri ile evliyanın kerâmetleri arasında bazı farklar olduğunu belirterek mu'cizenin meydana okumaya paralel olarak nebinin elinden çıkan ve başkaları tarafından yapılması mümkün olmayan harika işler olduğunu ifade etmiştir. Nebinin mu'cizesini açıkça göstermesi, velînin ise kerâmetini gizlemesi gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre bazı âlimlerin kerâmetin sadık Müslümanlardan zuhur edeceği, sâdık olmayanlardan bu tür bir olağanüstülüğün meydana çıkmayacağı şeklindeki kanaatleri doğru değildir. Mu'cizelerin ve kerâmetlerin Allah'ın nimetlerinden olduğunu, bu yüzden nebiden mu'cize, velîden kerâmet zuhur ettiğinde bunun onların sadık olmalarının da bir delili olduğunu vurgulamıştır.³¹ Onun bu konudaki düşüncelerinin sufi çevrelerde hâkim olan görüşlerle örtüştüğü görülmektedir.

İbnü's-Serrâc'a göre velîler; seçkin ve bilge kişilerdir. Allah onları seçip temiz kılmış, nurlandırıp yüceltmiş, dost edininip ikramda bulunmuştur. Allah'ın evliyası nurlarıyla hidayet rehberleridir. Onların bereketiyle Müslümanlar korunur, onların duasıyla müminler kurtuluşa erer. Onlara tabi olan felaha kavuşur, biat eden umduğunu elde eder, iyi muamele eden kazançlı çıkar, ayıplarını örtenin makamı

²⁹ İbnü's-Serrâc, *Teşvikü'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Nu: 272, (316 varak), vr. 214b-219a.

³⁰ İbnü's-Serrâc, *Teşvikü'l-Ervâh*, vr. 219b-220b.

³¹ İbnü's-Serrâc, *Teşvikü'l-Ervâh*, vr. 220b-221a.

kurtuluştur. Onlar, Allah'ın bütün kulları içinden seçtiği özü, kör ve inatçı olmayanlar için kâinatın zübdesidirler.³² Onlar, tıpkı Hz. Muhammed (sav)'in mucizeleriyle yaptığı gibi, parlak delillerle, açık kerâmetlerle ve aşikâr harikuladeliyle dini ayakta tutmaktadırlar. Böylece dinin kendisiyle ayakta durduğu, sağlam ipin güçlendiği bâtinî veraset kesilmeyecektir.³³

İbnü's-Serrâc'a göre, ilimle uğraşan her kişi âlim olamayacağı gibi her velâyet talep eden de velî olamaz. O, evliyayı inkâr eden kimseye aldanmamayı, asfiyayı tenkit edenlere kulak vermemeyi, imkân nispetinde onlardan ve görüşlerinden uzak durmayı ve yollarından ayrılmayı öğütlemektedir. İslam'a evliyâyı inkâr edenlerden daha zararlı kimse olmadığı için her müminin onlardan uzaklaşmasının gerektiğini belirtmektedir.³⁴ İbnü's-Serrâc'ın velâyet ve kerâmet hakkındaki düşüncelerinin somutlaşmış örneklerini *Tuffâhu'l-Ervâh* adlı eserindeki evliyâ menkıbelerinde görürüz.

3. *Tuffâhu'l-Ervâh*'ta Nakledilen Kerâmet ve Menkıbeler

İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*'ta yer verdiği anlatılarda zamanındaki algıların dışına çıkamadığı için olsa gerek kevnî ve surî kerâmetlere büyük değer vermiştir. Menkıbe türü eserlerin temel özellikleri arasında yer alan abartı burada da gözlenmektedir. Bazen dini normlara uygun olmayan mitolojik unsurları ve efsaneleri de kerâmet başlığıyla aktaran müellifin bu tutumu dini kurallar açısından eserin değerini tartışmaya açık hale getirmektedir. Bu tutum hadis nakleden bazı şahısların bir kısım uydurma sözlere de hadis gibi muamele etmelerine benzetilebilir. Ancak böyle olsa da elimizde bu tür eserlerden nasıl faydalanılabileceği ile ilgili çalışmaların olması, eserdeki dinî ve tarihi gerçeklikler ile mitolojik ve efsanevi unsurların ayıklanmasını kolaylaştırmaktadır.

İbnü's-Serrâc, eserinde medrese tahsili gördükten sonra tasavvufa yönelip büyük dereceler elde eden sufilerin yanı sıra, dünyevî nimetlerin esiriyken veya eşkıyalık yaptığı sırada başına gelen bir olay sebebiyle tevbe ederek evliya olanlara da yer vermiştir. Cüneyd Bağdadi, Abdülkadir Geylani, Ahmed er-Rifâi ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî medrese tahsilinin ardından sufiliğe intisap etmişlerdir. İbrahim Edhem bir prens, Ebû Bekir b. Hevâra ve Ebû Muhammed eş-Şenbekî yol

³² İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve miftâhu'l-İrbâh*, (1315h.), Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Robert Garret Bölümü, Nu: 1127Y, (226 varak). Bir dijital kopyası Süleymaniye Kütüphanesi Amcazade Hüseyin no: özel 49'da bulunmaktadır. Berlin Staatsbibliothek W. Ahlwardt Nu: 8794 (124 varak). Bir dijital kopyası Süleymaniye Kütüphanesi Amcazade Hüseyin no: özel 217'de bulunmaktadır. vr: 2ab; Mehmet Saffet SARIKAYA-Mehmet Necmettin BARDAKÇI-Nejdet GÜRKAN, *İbnü's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl'da Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat, (Bu çalışma TÜBİTAK projesi olarak yapılmıştır. Proje No: 110K317) Isparta 2012, s. 81-82.*

³³ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 28b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 107.

³⁴ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 4a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 84.

kesen eşkiya iken karşılaştıkları bazı olayların ardından bu yola girmişlerdir. Bu bakımdan İbnü's-Serrâc'ın velî ve kerâmet anlayışında muttaki mümin tavrından her türlü olağanüstülüğe kadar geniş bir yelpaze yer bulur. Nitekim Zünnûn Mısrî'nin savaş sırasında dışı kırılan bir askerin dişini tükürüğüyle yerine yapıştırması,³⁵ İbrahim Edhem'in bir gemi yolculuğu sırasında şiddetli bir fırtınaya yakalanarak ölümün eşiğine gelen yolcular için “Ey Allahım, kudretini gösterdin affını da göster” diyerek dua etmesi neticesinde denizin sanki bardaktaki zeytinyağı gibi sakinleşmesi,³⁶ Sâbit el-Benânî'nin “Ey Allahım beni kabrimde yalnız başıma bırakma” duası sebebiyle defnedildikten sonra bir sebepten ötürü defnedildiği yerin açılıp bedeninin bulunamaması,³⁷ Abdullah İbnü'l-Mübarek'in duası sebebiyle âmâ bir adamın gözlerinin iyileşmesi,³⁸ Ma'rûf el-Kerhî'nin duası sebebiyle kaybolan bir çocuğun bulunması,³⁹ Mesleme es-Surûcî'nin, Frenk ve Ermenilerin Suruç'a hücum ettiği sırada dua etmesi üzerine atlarının geri dönmesi,⁴⁰ Akîl el-Menbecî'nin seccadesi ile Fırat nehrine dalıp ıslanmadan çıkması,⁴¹ Ebû Bekir b. Hevâra'nın bir aslanla konuşması ve nehrde boğulan bir çocuğu diriltmesi,⁴² Ebû Muhammed eş-Şenbekî'nin içki içen bir topluluk hakkında hayır dua etmesi sebebiyle onların hidayet bulması⁴³ onun zikrettiği kerâmetlerden bazılarıdır. Bu örneklerde duaların kabul edilmesi kerâmet olarak değerlendirilerek velînin muttakî mümin özelliği vurgulanmıştır.

İbnü's-Serrâc, bunların dışındaki birçok olağanüstülüğü de kerâmet olarak eserine almıştır. Bunlardan bir kısmı dini kurallar açısından problem teşkil etmezken birçoğunun efsane ve mitolojik unsurlarla karışmış yerel inançlar olduğu açıktır. Onun esrinde şeyhin olağanüstülüğüne vurgu yapılan bu tür kerâmetlerle ilgili olarak şu örnekler zikredilebilir: Sadaka el-Bağdâdî'ye vermeye yeltenen bir kişinin elinin felç olması,⁴⁴ Abdulkâdir el-Geylânî'nin Bağdat'taki medresesinde kendisini ziyarete gelen Halife el-Müstencid Billâh Ebu'l-Muzaffer Yûsuf'un hediye ettiği iki keseği eline alıp sıkınca kan akması ve Şeyhin Halife'ye: “Beni Müslüman kanıyla yüz yüze getirmekten Allah'tan utanmaz mısın?” demesi,⁴⁵ Ebû Yâkûb Yûsuf el-Buncerdî'nin vaaz ederken meclisindeki iki fakihin “sus, çünkü sen bidatçisin” demeleri üzerine; “siz susun, geberin” deyip o ikisinin oldukları yerde ölmesi,⁴⁶ Adî b. Müsafir'in Ebû Hafs Ömer'e kiramen kâtibin meleklerinin

³⁵ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 8a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 88.

³⁶ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 12a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 92.

³⁷ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 14b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 94.

³⁸ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 19a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 98-99.

³⁹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 19b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 99.

⁴⁰ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 30a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 108-109.

⁴¹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 32b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 111.

⁴² İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 36ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 113-114.

⁴³ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 38a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 115.

⁴⁴ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 43a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 120.

⁴⁵ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 81a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 150-151.

⁴⁶ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 54a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 128.

yazdıklarına muttali kılması,⁴⁷ Ebû Said el-Kaylûbî'nin ziyaret ettiği hastanın iyileşmesi ve kalbine nazar ettiği kişinin hidayete ermesi,⁴⁸ Mâcid el-Kürdî'nin tecrid üzere hacca giden bir adama verdiği su kırbasının adam abdest almak istediğinde su, susadığında süt, acıktığında kavut olması,⁴⁹ Şeyh Çakır'ın hamile bir ineğin karnındaki buzağının özelliklerini sayması ve doğduğunda dediği gibi çıkması,⁵⁰ Hayyat b. Kays el-Harrânî'nin Harran'da bir mescidin mihrabını belirlemesinin ardından “kible bu taraf” deyip muhalefet eden bir mühendise: “Bak, Ka'be'yi göreceksin” demesi üzerine mühendisin Ka'be'yi tam karşısında görmesi,⁵¹ Ebu'l-Hasan el-Cevsakî'nin dervişlerin aklını çelen bir şeytanı prangaya vurması,⁵² Musa ez-Zûlî'nin Mardin'de çıkan bir yangın sırasında bastonunu ateşe atmalarını söyleyip asa ateşe atılınca yangının sönmesi ve asaya bir şey olmaması,⁵³ Muhammed es-Sekkâ el-Bîrî'nin kendisi ile alay etmek için Melik tarafından gönderilen iki yük içkiyi yağ ve bala dönüştürmesi⁵⁴ ve Ahmed er-Rifâi'nin sema sırasında dervişlerin ayakları altında ezilerek ölen bir küçük çocuğu diriltmesi⁵⁵ İbnü's-Serrâc'ın eserinde yer verdiği kerâmetlerdendir.

İbnü's-Serrâc, bazı velîlerin kendilerini zahîrî ilimlerde yetersiz görenlere karşı hal ilmindeki yetkinliklerini öne çıkararak bazı olağanüstüliklere de yer vermektedir. Nitekim Bekâ b. Battû ile ilgili anlatıda bu görülür. Bekâ b. Battû'yu ziyarete gelen üç fakih, arkasında yatsı namazı kıldıkları şeyhin Fatiha okuyuşunu beğenmezler ve hakkında kötü zan beslerler. O geceyi Şeyh'in evinde geçiren bu üç fakih cünüp olurlar. Soğuk bir gecede zaviyenin kapısının önünden geçen nehirde yıkanmaya mecbur kalırlar. Onlar suyun içinde iken heybetli bir aslan elbiselerinin üzerine yatınca korkularından ötürü sudan çıkamazlar ve soğuktan ölümün eşiğine gelirler. Şeyh zâviyeden çıkıp aslanın yanına gelir ve elbiselerinin yenisiyle aslana vurup: “Bizim hakkımızda kötü düşünceleri olsa bile niye misafirlerimize musallat oluyorsun?” deyince aslan gider, onlar da nehirden çıkıp elbiselerini giyerler ve kötü düşüncelerinden dolayı şeyhten af dilerler. Bunun üzerine Şeyh: “Siz kıraatinizi düzeltirsiniz ama yırtıcılar ve aslandan korkarsınız; biz ise kalplerimizi düzeltiriz aslanlar bizden korkarlar,” der.⁵⁶

Bir başka anlatıda, namaz kıldırırken şiir okumasıyla tanınan Yûnus el-Kuneyyî'nin kendisinin durumunu tahkik etmek üzere Mardin ve Bağdat'tan gelen

⁴⁷ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 57b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 131.

⁴⁸ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 62a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 135.

⁴⁹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 63ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 136.

⁵⁰ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 64ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 137.

⁵¹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 71a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 142.

⁵² İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 81a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 150-151.

⁵³ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 90a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 158.

⁵⁴ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 111b-112a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 177-178.

⁵⁵ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 140ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 201-202.

⁵⁶ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 61a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 134.

bir grup fakîhe namaz kıldırması konu edinilmiştir. Şeyh Fatiha'dan sonra bir şiir okuyup secdeye varınca içlerinden secde edenler kurtulmuş, secde etmeyenlerin ise başları kesilerek öldürülmüştür.⁵⁷ Yine Yunus el-Kuneyyî'nin türbesine gelen bir grup oradan zorla bir şeyler aldıkları için çarpılmışlardır.⁵⁸ Cehlân el-Kürdî, bir değirmencinin müşterilerinden güzel bir kadına sarkıntılık teşebbüsünü anlayınca, değirmen taşını bir nefeste havada uçurup karşıdaki bir dağın yamacına saplatmıştır.⁵⁹

Kerâmet, Allah'ın sevdiği bazı kullarına bir ihsanı ve bağışdır. Bir şeyhin kendisi aleyhinde olanlara haddini bildirmesi olarak niteleyebileceğimiz bu tür hadiseleri gerçek bir sufinin kerâmeti olarak görmek mümkün değildir. Ancak İbnü's-Serrâc, bunların kerâmet, sahiplerinin de büyük velîlerden olduğu konusunda ısrarlıdır.⁶⁰ Bu tür olayları inkâr edenlere tahammül edememekte ve onları sert bir şekilde şu sözlerle tenkit etmektedir: “*Zâhir uleması, içlerindeki haset ve topluma önderlikte tek başlarına kalmak maksadıyla kendilerini evliyaya sövmeye, asfiyayı yok etmeye adanmışlardır. Allah onları helak etsin.*”⁶¹ “*Fakih geçinenlerden ve benzerlerinden bu taisyeyi inkâr edenlere şunu de ki: “Böyle niteliklerden bir şey sende var mı? Böyle bir şey yapabilir misin? Senin hocan veya doğru itikadından dolayı seni kınayan kimse böyle bir şey veya benzerini yapabilir mi? Asla.”*”⁶²

İbnü's-Serrâc'ın naklettiği başka bir menkıbe formu da kadın-erkek birlikte zikir meclisi düzenleyen şeyhlerin kerâmetleridir. Nitekim Muhammed b. Ebî Bekr el-Aravdek'in Birecik'te iken kadınlar başına toplanır. Bu durumu hoş görmeyen bir adamın haline batınen vakıf olan Şeyh onu azarlar. Adam da özür dilemek zorunda kalır.⁶³ Diğer bir örnekte ise, Hama'da ikamet eden Şeyh İzzüddin b. Musa Naim'in kadınlı-erkekli zikir meclisi düzenlemesi şehrin melikinin huzurunda şikâyet konusu olur. Bunun üzerine bazılarının da tavsiyesiyle Şeyh'in zaviyesine şarap yükü gönderilir. Şeyh yüklerin indirilip çiğnenmesini emreder. Sonra yükler açılınca içinden dünyanın en leziz balı çıkar. Balın bir kısmını dervişler yer. Şeyh Efendi, balın geri kalanını köz ve pamuğu yan yana koyduğu bir kutuyla beraber Hama melikine gönderir. Hediyeler melike ulaşınca melik yaptığına pişman olur.⁶⁴

⁵⁷ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 100b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 168.

⁵⁸ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 101a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 168.

⁵⁹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 102b-103a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 170. İbnü's-Serrâc'ın eserinde bu konuda daha uç örnekler de bulunmaktadır. Bkz: s. 218, s. 223-224.

⁶⁰ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 20b-21a, 27b, 108b, 126b, 157a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 100, 107, 175, 190, 219.

⁶¹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 158a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 220.

⁶² İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 163ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 223-224.

⁶³ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 161b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 222.

⁶⁴ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 191b-192a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 246.

Müellif bu olayın ancak kalp gözüyle bilinebileceğini ifade ederek mevcut durumu meşrulaştırır yorumlar yapar.⁶⁵

Eserde karşılaştığımız önemli kerâmet motiflerinden biri, yaşadıkları dönemde Müslümanların Gayr-i Müslimlere karşı savaşlarında yardımcı olan gazi dervişlerin gösterdiği kerâmetleridir. İbnü's-Serrâc, sufilerin savaş zamanlarında hem dua ederek hem de savaşa bilfiil katılarak Müslümanlara düşmana karşı yardım ettiklerini belirtmektedir. Genelde “tahta kılıçlı dervişler” olarak nitelenen bu gaziler eserde yanlarında bulunan çomak, sopa, nalın vb. şeylerle bazen yalnız, bazen müridleriyle savaşa gitmekte veya üzerine dua ettikleri bir avuç toprakla zafer için katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda Abdülkadir Geylânî,⁶⁶ Şeyh Raslan,⁶⁷ Şeyh Yusuf b. en-Nebhan el-Eylûhî,⁶⁸ Şeyh Ebûbekir el-Aravdek,⁶⁹ Şeyh Ebûbekir el-Ya'fûrî,⁷⁰ Sarı Saltuk⁷¹ ve Barak Baba'nın⁷² kerâmetleri zikredilebilir. Bunların aynı dönemde Anadolu'da “Gaziyan-ı Rum” olarak adlandırılan zümrenin Suriye coğrafyasında özellikle Frenkler ve Ermenilere karşı mücadele veren emsalleri oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu sufilerin savaş halinin dışında gayr-i Müslim unsurlarla iyi geçindikleri, onlar tarafından da saygı gördükleri, zaman zaman çeşitli sebeplerle gayr-i Müslimlerin de kendilerine başvurdukları anlaşılmaktadır.

4. *Tuffâhu'l-Ervâh*'daki Kerâmet Motifleri

Menkıbe kitaplarında yer alan inanç –kerâmet- motiflerinin menkıbeye konu olan tasavvuf zümrelerinin tarihi ve kültürel olarak geçmişten tevâris ettikleri değerlerle irtibatı vardır. Nitekim Bektaşî menkıbelerinde görülen motifler, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler'in sosyal ve kültürel hayatında İslâmiyet'ten önceki inançlarının varlığını sürdürdüğünün bir işareti olarak kabul edilebilir.⁷³ İbnü's-Serrâc'ın eserinde naklettiği anlatılarda yer alan kerâmet motifleri de İslâmiyet'in yanı sıra özellikle kadim dinî ve kültürel mirasın izlerini taşımaktadır. Onun eserinde yer alan bazı kerâmet motiflerini şu şekilde tasnif edebiliriz:

⁶⁵ Kutu içinde bir arada gönderilen köz ve pamuk motifi benzer bir anlatımla Hoca Ahmed Yesevî menâkıbnamesinde de yer alır. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s. 33-34.

⁶⁶ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 47a-48a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 123-124.

⁶⁷ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 72b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 144.

⁶⁸ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 131a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 193.

⁶⁹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 159b-160a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 221-222

⁷⁰ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 175a-b; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 233.

⁷¹ İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 194b-195a; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 248-249.

⁷² İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*, vr. 132ab; Sarıkaya-Bardakçı-Gürkan, agp, s. 194.

⁷³ Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s.19.

Sıra No	Motif Adı	Anlatı Numarası
1.	Ateşe hükmetme	29, 111, 161, 309, 345, 347.
2.	Az bir suyu farklı ihtiyaçlarda kullanma	42, 45, 107.
3.	Az bir şeyi bereketlendirme	34.
4.	Başkasına kerâmet kuvvetiyle üstün gelme	79,133, 292, 344, 345.
5.	Bazı maddeleri yiyeceğe dönüştürme veya yiyeceklerini başka maddeye dönüştürme	117, 269, 296, 311, 312, 335.
6.	Bulutla gölgelenme	38.
7.	Cansıza hükmetme	1, 10, 43, 53, 64, 65, 72, 73, 80, 104, 128, 137, 199, 204, 213, 222, 228, 301, 308, 324, 329.
8.	Çok hızlı yürüme	2, 18, 114, 119.
9.	Don değiştirme	127, 130, 285, 318.
10.	Düşmanlarla taş, değnek, vb. şeyle savaşmak	126, 223, 225, 226, 275, 276, 278, 289, 305, 306, 315.
11.	Gaybı bilme ve haber verme	37, 45, 63, 65, 65, 67, 68, 71, 73, 93, 95, 109, 112, 131, 163, 164, 175, 181, 191, 195, 205, 206, 216, 219, 221, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 247, 276, 290, 317, 326, 341.
12.	Gaybı ve gayb erenlerini görme, gösterme	56, 90, 91, 98, 118, 120, 121, 130, 140, 178, 194, 231, 240, 252, 271, 338.
13.	Gayr-i Müslimlere hükmetme ve hidayete erdirme	95, 114, 166, 211, 265, 273, 318, 319, 342.
14.	Gökten yiyecek-içecek inme	3, 87, 147.
15.	Hastalıkları ve yaraları iyileştirme	9, 30, 62,77, 81, 95, 102, 106, 114, 118, 121, 122, 136, 142, 146, 153, 155, 163, 177, 218, 220, 272, 313.
16.	Hatiften ses işitilme	15, 114, 140, 271.
17.	Havada uçma	1, 46, 52, 78, 105, 123, 128, 298.
18.	Hayvanlara hükmetme	21, 24, 35, 38, 40,46, 48, 53, 62, 85, 86, 96, 99, 100, 105, 125, 134, 152, 159, 175, 201, 227, 300, 346.

XIV. Yüzyıl Rifâi Şeyhi İbnü's-Serrâc'ın Velâyet Ve Kerâmet Anlayışı

19.	Hayvanlarla konuşma	37, 56, 165, 167.
20.	Hızır ile buluşma, konuşma	38, 80, 294.
21.	Hiç görmediği kimseyi tanıma	3.
22.	İçkiyi su, bal vb. şeye dönüştürme	60, 169, 310.
23.	İstimdat isteyene yardım etme	76, 88, 176, 190, 198, 247, 250, 259, 270, 310, 325, 326.
24.	Kaybolanın bulunması için dua etme ve kaybolanı bulma	31, 49, 54, 93, 160, 261, 283.
25.	Kemiklerden diriltme	74, 337.
26.	Kendine zarar vermeye çalışmanı, inanmayanı veya sözünü dinlemeyeni cezalandırma	36, 69, 81, 82,83, 94, 97, 101, 108, 118, 122, 129, 131, 132, 136, 138, 141, 154, 174, 182, 184, 189, 191, 192, 193, 202, 204, 206, 214, 216, 217, 220, 221, 222, 224, 256, 257, 258, 259, 262, 266, 267, 274, 277, 291,302, 303, 304, 307, 321, 331, 336, 340, 343, 350.
27.	Kuru ağacın meyve vermesi	46.
28.	Mecnunluk verme	260.
29.	Mevsimsiz meyva bulma	39, 73, 148, 229, 282, 323, 349.
30.	Ölü hayvanı diriltme	59, 75, 135,160.
31.	Ölümünden sonra mezarda canlı kalma	16, 24, 279, 280, 281, 318.
32.	Ölümünden sonra tasarrufa devam etme	120, 127, 180, 181, 194, 208, 209, 210, 251, 288, 294, 299, 320, 330.
33.	Ölüyü diriltme	57, 92, 248.
34.	Rabbinden berat kâğıdı gelme	8, 239.
35.	Rüyada el alma	58.
36.	Rüyada veya yakaza halinde Peygamberi görme	70, 139, 140,156, 157, 210, 215, 295.
37.	Sofrasının boş iken dolup taşma	61, 108.
38.	Su içinde ıslanmama	51, 265, 287, 327.
39.	Su üzerinde yürüme ve namaz kılma	51, 110, 265.

40.	Şeytanlara hükmetme	77, 150.
41.	Tabiat varlıklarına hükmetme ve onlarla konuşma	20, 22, 23, 44, 65, 66, 88, 96, 103, 110, 113, 114, 115, 116, 120, 143, 144, 148, 149, 154, 158, 163, 168, 196, 197, 217, 230, 284, 316.
42.	Tayy-i mekân, tayy-i zaman	50, 76, 84, 89, 114, 124, 128, 131, 133, 151, 176, 194, 198, 223, 226.
43.	Uzun süre aç kalabilme	45, 46, 117, 134, 140, 195, 235.
44.	Varlığıyla etrafını bereketlendirme	13, 20, 47, 86, 106, 127, 134, 156, 162, 163, 203, 202, 217, 228, 234, 245, 269, 313, 321, 322, 328, 332.
45.	Yerden ve kayadan pınar, su çıkarma	2, 14, 46, 53, 117, 145, 321.
46.	Zehirden zarar görmeme	345, 346, 348.

Eserdeki kerâmet motiflerini tasnif ettiğimizde Anadolu'da yazılan menâkıbnamelerde tespit edilen⁷⁴ birçok kerâmet motifiyle karşılaşırız. Tabloda da görüleceği gibi bu motiflerden önemli bir kısmı şeyhlerin kendilerine inananları tedip etme veya kendilerine zarar vermeye çalışanları engellemeye yönelik kerâmetleridir. Yine gaybla ilgili bilgi ve tecrübeler motifler arasında azımsanmayacak bir yere sahiptir. Bunu ateş, su, rüzgâr, ağaç, dağ, taş vb. canlı cansız varlıklara hükmetme ve onları çeşitli şekillere çevirebilme kabiliyeti takip eder. Varlığıyla çevresini bereketlendirme ve bu bağlamda hastalara şifa dağıtma motifinin daha ileri boyutunu ise ölü hayvan veya insanların diriltilmesi teşkil eder. Tasavvuf kültüründe sıklıkla yer alan aynı anda farklı mekânlarda görülebilmeyi ifade eden tayy-i zaman ve mekân motifine de çokça rastlanır.

İbnü's-Serrâc'ın eserindeki dikkat çekici yönlerden birisi de aynı dönemde derlenen diğer menkıbe türü eserlerle benzer kerâmet motiflerini bünyesinde taşımasıdır. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*'de geçen kerâmet motifleri⁷⁵ eserde yer alan motiflerle büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Ancak birincide kerâmetlerin tamamı büyük ölçüde Hacı Bektaş'a nispetle verilirken, *Tuffâhu'l-Ervâh*'ta motifler farklı şeyhlere nispet edilerek sunulmuştur.

Sonuç

VIII/XIV. yüzyılın başlarında Besni ve Kâhta'da kâdılık yapan Şafî mezhebine bağlı Şamlı bir âlim, aynı zamanda Rifâî tarikatına müntesip bir sufi olan İbnü's-Serrâc, velâyet ve kerâmet hakkında gelenekten farklı

⁷⁴ A. Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara (1992).

⁷⁵ Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmeleri*, s. 70 vd.

düşünmemektedir. İlimle uğraşan her kişinin âlim olmadığı gibi her velâyet talep edenin de velî olamayacağı kanaatindedir. Ona göre velîler; Allah'ın seçip temiz kıldığı, nurlandırıp yücelttiği, dost edinip ikramda bulunduğu seçkin ve bilge kişilerdir. Hidayet rehberleri olan Allah'ın evliyası bereketiyle Müslümanlar korunur, dualarıyla müminler kurtuluşa erer. Onlara tabi olan saadete erer, biat eden umduğunu elde eder, iyi muamele eden kazançlı çıkar. Kerâmeti Allah'ın sadık mümin kullarına, velîlerine bir ikramı olarak gören İbnü's-Serrâc, kerâmetin kevnî ve sûri kısmına daha fazla itibar etmektedir. Allah'ın kendilerine ikramda bulunduğu bazı evliyasının toprak, taş ve demir gibi maddelerin evsafını değiştirebileceğini, bunu inkâr etmenin cehalet eseri olduğu kanaatindedir. Allah dostu olan bu seçkin kişilerin nazarında altın ile toprak eşit olduğu için kendilerine böyle bir ikramda bulunulduğunu belirtmiştir. Nebinin mu'cizesini açıkça göstermesi, velînin ise kerâmetini gizlemesi gerektiğini dile getirmiştir.

İbnü's-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh* adlı eserinde naklettiği evliyâ kerâmetlerini müttakî mümin ve sâdık kişilerin makbul duaları, şeyh efendilerin olağanüstü yeteneklerini ve karizmatik kişiliklerini öne çıkaran olaylar, kitabi bilgiyi küçümseyen bir yaklaşım şeklinde özetlemek mümkündür. Bununla birlikte müellifin naklettiği, efsane, mitolojik unsur, halk inançları ve mahallî gelenekler ile karışmış bazı anlatılarda yer verdiği konuları sahih tasavvuf düşüncesiyle bağdaştırmak mümkün değildir. İbnü's-Serrâc'ın söz konusu anlatılarda yer verdiği ve kerâmet olarak naklettiği bazı düşüncelerin dini ve ahlaki kurallara uymadıkları bile söylenebilir. Buna rağmen o, bu nevi anlatıları nakledeken muhtemelen çeşitli resmi görevleri dolayısıyla geniş bir bölgeyi gördüğü için bölge halkının inandığı ve yaşadığı dini olguyu, yani halk sûfilikini olduğu gibi aktarmıştır. Böylece halkın çoğunluğunun benimsediği bir tasavvufî kültürü meşrulaştırmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Îzâh el-Meknûn fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zunûn*, İstanbul 1945.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, Beyrut 1955.

BARDAKÇI, M. Necmettin, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, 2. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul (2005).

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul (1981).

BURSALI, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire İstanbul (1333 h.); tıpkıbasım, hazırlayan: M. Tatçı- C. Kurnaz, Ankara (2000).

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah Tacü'l-Luga ve Sıhahi'l-Arabiyye*, I-IV, Kahire (1982).

CÜRCÂNÎ, S. Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, Dâru'r-Reşâd, Kahire (1991).

- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-II, tahkik: K. Y. Hût, Daru'l-Cinân, Beyrut (1988).
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, I-IV, Müessesetü'l-Halebî, Kahire (1957).
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâme*, İstanbul (1958), tıpkıbasım İnkilâp Kitabevi, İstanbul (1990).
- HAKÎM TİRMİZÎ, M. b. Ali b. Hasan *Nevâdiru'l-Usûl fi Marifeti Ehâdisi'r-Rasûl*, I- II, tahkik: M. A. Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (1992).
- HAKÎM TİRMİZÎ, M. b. Ali b. Hasan, *Hatmü'l-Evliyâ*, tahkik: O. Yahya, Ma'hadü'l-Âdâbi's-Şarkıyye, Beyrut (1965).
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, hazırlayan: S. Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul (1982) .
- İBN FÂRİS, Ahmed b. Faris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu Makâyısı'l-Luga*, I-VI, tahkik: A. M. Hârun, Dâru'l-Cil, Beyrut (1991).
- İBN HACER eL-ASKALANÎ, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, Beyrut 1931.
- İBN HANBEL, Ahmed, *Müsned*, I-XXXV, 2. Baskı, thk. Ş.Arnavud vd., Müessesetü'r-Risale, Beyrut, (1999).
- İBN KÂDÎ ŞÜHBE, Ebu's-Sıdk Takıyyüddin Ebu Bekir b. Ahmed, *Tarihu İbn Kadı Şühbe*, tahkik: Adnan Derviş, Dımaşk 1977-1994.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul (1992).
- İBN MANZUR, M. b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Daru's-Sadır, Beyrut (1970).
- İBNÛ'L-ARABÎ, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I-IV, Kahire (1293h).
- İBNÛ'S-SERRÂC, *Teşvîkü'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Nu: 272, 316 varak (1315a).
- İBNÛ'S-SERRÂC, *Tuffâhu'l-Ervâh ve miftâhu'l-İrbâh*, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Robert Garret Bölümü, Nu: 97, 226 varak (1315b); Berlin Staatsbibliothek W. Ahlwardt Nu: 8794.
- eL-ISFAHÂNÎ, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakât'ül-Asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (1988).
- eL-ISFAHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât*, tahkik: S. A. Dâvûdî, Beyrut-Dımaşk (1997).
- KARA, Mustafa, "Maruf Kerhî ve Tasavvuf-Şia İlişkisi Üzerine", *Fikir ve Sanatta Hareket*, Haziran-Temmuz (1980), ss. 3-14.
- KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, hazırlayan: S. Uludağ, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul (1992).
- eL-KUŞEYRÎ, Abdulkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf*, 2. Baskı, Dâru'l-Hayr, Beyrut-Dımaşk (1995).

- KÜÇÜK, Hülya, *Küpten Sızan Sır, İntihâname-i Sultan Veled*, İstanbul (2010).
- MÜSLİM, İbn Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, tahkik: M.F. Abdalbaki, I-IV, Beyrut (1983); Ferîku Beyti'l-Efkârî'd-Devletiyye, Riyad (1998); www. http://shamela.ws/.
- MÜTERCİM ASİM EFENDİ, *Okyanus, Kâmusu'l-Muhît Tercümesi*, I-III, Dersaadet, İstanbul (1333 h.).
- en-NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, I-II, tahkik: İ. A. İvaz, Beyrut (2003).
- OCAK, A. Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, 2. Baskı, Enderun Yayınları, İstanbul (1983).
- OCAK, A. Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara (1992).
- ÖZTÜRK, Eyüp, *İbnü's-Serrâc ve Müvelleh Dervişler (Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb İsimli Eseri Bağlamında)*, (Dr. Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (2011).
- er-RÂZÎ, Ebu Bekir, *Tefsiru Garîbu'l-Kur'anî'l-Azîm*, tahkik: Hüseyin Elmâlî, Ankara (1997).
- er-RÂZÎ, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb Tefsiru'l-Kebîr*, I-XXXII, Daru'l-Fikr, Beyrut (1981).
- SARIKAYA M. Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arkaplanı (XI-XIII.yy)*, Ötüken Yayınları, İstanbul (2003).
- SARIKAYA, Mehmet Saffet -Mehmet Necmettin BARDAKÇI-Nejdet GÜRKAN, *İbnü's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl'da Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat*, Isparta 2012.
- es-SELÂMÎ, Muhammed İbn Râfi', *el-Vefeyât*, tahkik: Salih Mehdi Abbas -Beşşar Avvad Maruf, Beyrut 1982.
- SERRÂC, Ebû Nasr, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, Matbaatü's-Saade, Kahire (1960).
- SUAD EL-HAKÎM, *el-Mu'cemü's-Sûfi el-hikme fi hududi'l-keleme*, Daru Nedre, Beyrut (1981).
- es-SÜLEMÎ, Ebû Abdurrahman, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, tahkik: N. Şeribe, 3. Baskı, Kahire (1986).
- et-TEHÂNEVÎ, M. Ali, *Keşşâfu Istilahâtü'l-Fünûn*, I-II, editör: R. el-Acem, Beyrut (1996).
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, *Sünenü'-Tirmizi*, I-V, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Kahire (1937).
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2. Baskı, İstanbul (1960).
- YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara (2000).
- ez-ZEMAHŞERÎ, Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekâvil fi Vücuhi't-Te'vil*, I-V, Dârü'l-Fikr, Beyrut (1983/1403).